

Малікіна О. А.,
старший викладач
кафедри місцевого самоврядування
та регіонального розвитку
Давидченко І. М.,
студентка 637-з групи
Інститут державного управління,
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна,
e-mail: oks_i_mal@ukr.net

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Досліджено історичні передумови розвитку соціального страхування в низці країн світу. Проаналізовано ключові інституціональні характеристики окремих національних систем соціального страхування. Виділено концептуальні компоненти формування цивілізованого інституту соціального страхування, що засновані на передових досягненнях. Наведено приклади використання систем соціального страхування з досить розвинутою автономією і диференційованими внесками в країнах з розвинутою економікою. Наприкінці зроблено висновок, що забезпечення функціонування систем соціального страхування в значній мірі залежать від національних особливостей та розвиненості систем соціального захисту, визначено пріоритетні напрями їх розвитку для України.

Ключові слова: соціальне страхування; зарубіжний досвід; соціальне забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні особливості розвитку світової економіки й міжнародних взаємовідносин, процесів ринкової трансформації національної економіки, що пов'язані із входженням нашої держави до системи світових економічних та господарських зв'язків потребують нового розвитку страхового ринку з врахуванням існуючого міжнародного досвіду та національних особливостей. Особливо це є нагальним для країн з перехідною економікою, до яких відноситься й Україна, де протягом тривалого часу відбуваються зміни економічної системи. Крім економічних передумов основою для покращення страхового ринку є особливості сучасного життя людини, яке все більшою мірою наповнюється різноманітними соціально-економічними ризиками: нещасні випадки, хвороби, старіння населення, високий рівень безробіття тощо. Розвинені країни зниження вказаних ризиків покладають на базовий інститут соціального страхування, який пережив суттєві зміни протягом останніх років. Всі вказані процеси зумовлюють необхідність проведення ґрунтовного аналізу міжнародного ринку страхування й розроблення ефективних шляхів використання зарубіжного досвіду в галузі страхування для подальшого розвитку ринку страхування в Україні, що стане передумовою успішного здійснення соціально-економічних реформ, стабільного розвитку національної економіки та подальшої інтеграції нашої держави у світове співтовариство.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам соціального страхування присвячені дослідження таких

науковців, як: В. Безуглої, І. Загреби, О. Радецької тощо. Питанням щодо використання зарубіжного досвіду в сфері страхування присвячені праці таких дослідників, як: М. Мальованого, С. Рівчаченко, А. Суханової та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Враховуючи сьогоденні реалії сфери соціального страхування в Україні, метою статті є розгляд зарубіжного досвіду в сфері соціального страхування, а також визначенні пріоритетних напрямків розвитку цієї сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь держави в управлінні аргументується її внесками до фондів соціального страхування та в цілому зацікавленістю в ефективному функціонуванні установ страхування, які, навіть якщо підпадають під положення приватного права, в дійсності представляють громадські послуги. Держава в окремих випадках бере участь в оперативній (адміністративній) діяльності страхових організацій. Наприклад, до компетенції держави віднесені питання визначення статусу та адміністративної організації Національного інституту страхування Бельгії, який є державною установою. Національне управління по сімейним виплатам найманним працівникам здійснює надані йому повноваження. У цих межах управління самостійне, за винятком тих питань, за які відповідає держава. Рамки компетенції і діяльності Федерації органів управління соціального забезпечення Іспанії також визначені в законодавчому порядку. Встановлено законом обов'язки, компетенція і склад Ради директорів Гене-

ральної дирекції соціального забезпечення Португалії. Обсяг діяльності, завдання і організація Національного управління соціального страхування Швеції також визначені в інструкціях, опублікованих державою. У той же час є країни, де страхові установи мають велику свободу діяльності [3, с. 255].

Наголосимо, що в Австрії інститути соціального страхування – незалежні установи, що не отримують інструкцій. Каси товариства взаємодопомоги в сільському господарстві у Франції є приватними установами, що надають на професійній основі і відповідно до принципів взаємодопомоги громадські послуги. У більшості систем соціального страхування соціальні допомоги призначаються державою. Однак є країни, де системи, крім управління галуззю або галузями соціального забезпечення, за які вони несуть відповідальність (виплата соціальних допомог та збір внесків), наділені самостійністю у виконанні цих функцій. Такими установами є:

– каси товариств взаємодопомоги в сільському господарстві у Франції, які вільно керують, крім соціального страхування в сільському господарстві, ще трьома секторами, а саме: програмами охорони здоров'я та соціальними програмами, превентивної медичної допомогою і попередженням нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань осіб, які працюють в сільському господарстві по найму;

– федерація німецьких установ пенсійного страхування ФРН. Питання надання пенсій детально врегульовані законом. У той же час установи пенсійного страхування абсолютно вільні у наданні допомоги на охорону здоров'я професійну реабілітацію, а також ряду послуг (наприклад, медична допомога або допомога на дому). Вони можуть вживати заходів щодо здійснення діяльності, спрямованої на надання допомоги застрахованим або членам їх сімей з підтримки або забезпечення працездатності або щодо поліпшення стану здоров'я застрахованого населення;

– Федеральний інститут зайнятості ФРН. Питання надання допомоги по безробіттю і сімейним виплатам врегульовані законом. Однак закон не поширюється на додаткове навчання та професійну реабілітацію, які (частково) залишені на розсуд установ [5, с. 193].

В Інституті додаткових пенсій для ринку праці Данії рада директорів інституту, виходячи з його доходів, приймає рішення про збільшення розмірів пенсій у зв'язку із зростанням цін, положенням національної економіки і фінансовим становищем застрахованих осіб. Рада директорів може також прийняти рішення про зміну ставки внесків.

Існують три типи взаємин між державою і установою з цього питання.

По-перше, держава зберігає за собою право призначати керівника установи. Для прикладу, в Національному інституті страхування на випадок хвороби та інвалідності в Бельгії генерального адміністратора, його заступника та співробітників, керівників служб контролю (медичного та адміністративного) призначає король країни. Крім того, в Національному управ-

лінні з сімейних допомог для найманих працівників, генерального директора та його заступника також призначає король, й, навіть, встановлює термін та умови їхнього перебування на службі. В Іспанії держава призначає склад керівного персоналу Федерації органів управління соціального забезпечення. В Швеції державою призначається генеральний директор та його заступники й керівники відділів та підрозділів Національного управління соціального страхування.

По-друге, в деяких країнах роль держави зводиться виключно до утвердження певних призначень. На таких умовах організовано діяльність Федерації австрійських установ соціального страхування, Національного інституту соціального страхування Італії й Каси товариств взаємодопомоги в сільському господарстві Франції. Зокрема, керівництво Каси (директора, його заступників та помічників чи генерального секретаря) призначає адміністративна рада кожної каси, однак, лише після того як їх було включено до списку осіб, що є відповідальними за роботу кас та представлених для розгляду до Міністерства сільського господарства. Керівництво каси може приступити до виконання власних обов'язків лише за умови схвалення їхнього призначення Комісаром Республіки відповідного району, який вповноважений діяти від імені Міністерства сільського господарства. Крім того навіть керівники бухгалтерських служб мають бути затверджені на посаду Комісаром Республіки відповідного району.

По-третє, в деяких країнах держава взагалі не приймає участь ні під час призначення, ні під час затвердження керівників. Такий підхід характерний для таких країн, як Данія (щодо Інституту додаткових пенсій для ринку праці), Ізраїлю (щодо Інституту страхування на випадок хвороби), Німеччини (щодо Федерації німецьких установ пенсійного страхування) [1, с. 105].

Варто наголосити, що в більшості випадків держава зберігає за собою право контролювати вказані органи, зокрема:

1. Держава може здійснювати контроль різного характеру, наприклад, він може носити юридичний, а не технічний характер (Федерація німецьких установ пенсійного страхування). За таких умов контролюючі органи можуть оголосити про порушення установою пенсійного страхування та вимагати вжити необхідні заходи до його виконання. Контролюючі органи також можуть виступати з критикою бюджету, спостерігати за управлінням й бухгалтерським обліком, вони затверджують купівлю нерухомості. За інших умов держава може повноваження навіть щодо розпуску адміністративних органів. Для прикладу, такий стан речей в Федерації австрійських установ соціального страхування, де здійснюється контроль за всіма видами діяльності керівників соціального страхування (включаючи необхідність дотримання законів та виконання завдань по важливих програмах). Крім того, контролюючі органи можуть скасовувати чи припинити дію рішень адміністративних органів, та, навіть, розпускати адміністративний орган.

2. Держава бере участь на загальній основі в питаннях щодо фінансування системи, може здійснюва-

ти додаткові внески, покривати балансовий дефіцит чи надавати дотації. За таких умов держава здійснює безпосередній контроль та нагляд за установою, який посилюється із збільшенням наданих сум. Для прикладу, Каси товариства взаємодопомоги в сільському господарстві Франції, що володіють значним капіталом, в основі якого субсидії з національного бюджету, контролюються відразу кількома органами, а саме: представниками Міністерства сільського господарства (орган, що несе відповідальність за функціонування), службовцями Міністерства фінансів та самим фінансовим судом. Наприклад, в Німеччині бюджет Федерального інституту зайнятості має бути затверджений Федеральним урядом. Однак, варто наголосити, що вказана процедура має певні суперечності. По-перше, уряд вважає, що має повне право брати участь у вказаних процесах, тому що за законом несе відповідальність за наявність фінансового дефіциту. По-друге, інститут володіє адміністративною незалежністю від федерального уряду. Схожа ситуація в Швеції, де Національне управління соціального страхування, що фінансується за допомогою державних фондів, повинен кожного року представляти свій бюджет на схвалення до парламенту [7].

У питаннях організації і функціонування систем соціального страхування держава відіграє надзвичайно важливу роль. Вона визначає правила взаємовідносин основних суб'єктів соціального страхування, в окремих випадках дає брак фінансових коштів, визначає мінімальні норми соціального захисту. Фінансування соціального страхування включає дві взаємопов'язані між собою групи питань щодо:

1) фінансового забезпечення системи соціального страхування (джерел, способів та форм отримання й накопичення грошових коштів);

2) способів та форм витрати й розподілу коштів в різних системах соціального страхування [6, с. 88].

Головне джерело фінансування соціального страхування в країнах з ринковою економікою – це страхові внески застрахованих та роботодавців (на користь тих осіб, що працюють за наймом), а також – субсидії від держави. Однак, в цілому, система соціального страхування ґрунтується на принципах страхової солідарності. Тобто, страхові внески роботодавця та безпосередньо самих застрахованих людей відіграють роль основного джерела надходжень, що дає змогу забезпечити виплату компенсацій за втрату прибутку пропорційно до його величини (однак, певним чином обмежену), а кошти держави, зазвичай, використовуються для призначення виплат загального характеру та забезпечення мінімального рівня страхових допомог, якщо для таких виплат бракує надходжень від страхових внесків. Зауважимо, що частка кожного із вказаних джерел фінансування є різною в більшості країн, однак більшість з них (в Австрії, Бельгії, США, Японії, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Нідерландах) обсяги відрахування серед застрахованих та роботодавців становлять майже 70–80 % від всіх надходжень до страхових фондів. Крім того частка різноманітних джерел є неоднаковою в різних системах соціального страхування, оскільки є залежною від цільового при-

значення, так і особливостей країни. Наприклад, витрати по страхуванню від нещасних випадків і професійних захворювань несуть всюди тільки роботодавці, витрати на сімейну допомогу – роботодавці та держава. Трудящі поряд з ними розділяють тягар фінансування страхових допомог по безробіттю, хвороби, материнства, а також пенсій по старості, інвалідності і по втраті годувальника. Існує велика різноманітність в структурі джерел фінансування соціального страхування – як окремих його видів, так і сукупної величини по всім разом узятим видам. Частка внесків трудящих коливається від 3,7 % в Данії, 13,9 % в Італії, до 29,6 % в ФРН і 36,8 % в Нідерландах. Частка внесків роботодавців найбільш висока в Італії і Франції – відповідно 53,3 і 52,8 % і найменша в Данії – 10,4 %. Внески ж держави найнижчі в Нідерландах – 18,6 % і у Франції – 20,5 %, а найвищі в Данії – 81,5 %, потім у Великій Британії – 43,4 %, Італії – 30,6 %. Що стосується частки відрахувань самих трудящих по відношенню до їх заробітної плати, то вона становила в останні роки в Італії понад 8 %, Греції – 9 %, Бельгії – 12 %, Франції – близько 14 %, ФРН – 17,3 % і в Нідерландах – близько 27 % [3, с. 256].

Таким чином, в різних країнах розподіл часток фінансування систем соціального страхування складається по-різному, оскільки формувалося воно під впливом конкретної практики, національних традицій і співвідношення суспільних сил. Співвідношення часток страхових внесків працівників, роботодавців і субсидій держави є досить складною соціально-економічною проблемою. Разом з податками, внески для працівників означають суттєві відрахування і що збалансованість залежить від функціонуючої в країні економічної системи і соціальної політики держави. Найчастіше страховий внесок незалежно від того, хто його виплачує, скорочує поточні доходи працівників і являє собою «відкладену заробітну плату», яка повинна в майбутньому задовольняти потреби, пов'язані з виникненням випадків страхового ризику. Величина внеску на сукупне соціальне страхування всього населення – один з ключових питань соціальної політики держави.

Це пояснюється рядом причин: величина страхового внеску багато в чому визначає політику розподілу суспільного доходу; від неї залежить масштаб скорочення поточного доходу; пропорції перерозподілу доходу між високо- і низькооплачуваними працівниками, а також перерозподіл доходу між групами трудящих, схильних до різною мірою професійним ризиком. Саме в пропорціях страхових внесків та знаходить своє матеріальне вираження ідея солідарності трудящих, в ім'я якої всі інші суб'єкти беруть участь у формуванні фондів, використовувати які в більшій мірі будуть менш матеріально забезпечені, зайняті у виробництвах з високим рівнем професійного ризику, що живуть в гірших умовах і в більшій мірі піддаються соціальному ризику. Реалізація прав на соціальний захист за допомогою автономних і «прозорих» систем соціального страхування дозволяє пом'якшити соціальну напруженість в суспільстві, посилює мотиваційні установки по самозабезпечення у працівників, підвищує відповідальність за соціальний добробут пра-

цівників з боку роботодавців, посилює функцію гаранта з боку держави, створює механізми по досягненню соціального консенсусу в суспільстві [2, с. 287].

У більшості країн з ринковою економікою використовують системи соціального страхування з досить розвинутою автономією і диференційованими внесками. Одним із прикладів є міжгалузєва диференціація, в основі якої лежить ідея про те, що кожна галузь повинна компенсувати працівникові позов професійних наслідків праці в ній (в залежності від шкідливості або небезпечності умов праці). У деяких країнах, наприклад в Норвегії, величина внеску диференціюється по регіонах. Страховий внесок диференціюється і залежить від рівня професійного ризику (страхування від нещасних випадків на виробництві), від величини заробітної плати, від природно-кліматичних умов. Це регулювання здійснюється за допомогою зміни пропорції внесків працівників і роботодавців та загальної величини страхового внеску. У цьому випадку проявляється протиріччя між високооплачуваними працівниками, відраховують великий обсяг коштів до фондів соціального страхування, і низькооплачуваними, частіше користуються страховими виплатами. Це викликає у високооплачуваних категорій трудящих бажання залишатися поза системою (або будь-якого іншого виду) обов'язкового соціального страхування, так як вони отримують доходи дозволяють задовольняти свої потреби за рахунок особистих накопичень або за рахунок виплати внесків в системі добровільного страхування. Формою, яка певною мірою зживає цей недолік, є законодавче встановлення верхньої межі заробітної плати і обмеження тим самим розмірів відрахувань до фондів соціального страхування до певного рівня. Історично формування систем соціального страхування було пов'язано зі створенням автономних фондів, в яких накопичувалися страхові внески і які забезпечували виплати відповідних страхових відшкодувань. Зазвичай такі фонди утворювалися окремо для кожного виду (галузі) страхування і витрачалися відповідно до принципів функціонування цих видів, які мали свою специфіку. При короткостроковому страхуванні це означало щорічне балансування доходів і витрат, а при довгостроковому (пенсійне) – накопичення резервів на покриття майбутнього зростання витрат. В даний час в більшості західних країн акумулювання коштів страхових фондів базується на принципі розподілу, відповідно до якого надійшли в даному році відрахування (як і державні субсидії) витрачаються на виплату в тому ж році пенсій та допомог всім нужденним в них, тим самим вони також захищаються від інфляції. На нашу

думку, при такому принципі фінансування, особливо в країнах, де питома вага обов'язкових відрахувань від заробітної плати переважає в надходженнях коштів до страхових фондів, обсяг наявних в їх розпорядженні ресурсів безпосередньо залежить від рівнів зайнятості і заробітної плати, типів їх зміни, а також співвідношення між працюючим населенням і пенсіонерами [4, с. 173].

Таким чином, серйозні відмінності між країнами існують в видах, умовах отримання і розмірі страхових виплат по безробіттю, пенсій по старості, родинних допомог і т.д. Допомога багатодітним сім'ям, в основному на дітей, виплачуються практично у всіх країнах, але критерії їх надання неоднакові, оскільки вони сформувалися в різних умовах і багато в чому під впливом несприятливих умов демографічних чинників (насамперед у Франції та Бельгії). У ФРН та Італії враховуються загальні сімейні доходи, вік та кількість дітей і надається допомога школярам. У Франції посібники в цілому вище і вони значно збільшуються, починаючи з третьої дитини, причому в допомога багатодітним сім'ям входить також допомога на оплату житла. У Великобританії, Ірландії, Італії, Данії та Португалії розмір допомоги залежить від числа дітей і їх віку. Наскільки великі відмінності в розмірі посібників, можна бачити з наступних даних: на другу дитину в Іспанії платять всього лише 13 франц. франків на місяць, в Португалії – 45, у ФРН – 210–300, в Великобританії – 320, у Франції та Бельгії – 550–700 франц. франків [5, с. 194].

Висновки. Таким чином, фінансові питання забезпечення систем соціального страхування в значній мірі залежать від національних особливостей та розвиненості систем соціального захисту, що слід враховувати при формуванні системи соціального страхування у вітчизняній практиці. Не менш, а то й більш серйозні відмінності існують в умовах отримання допомоги по безробіттю, тривалості трудового та страхового стажу, за відсутності якого багато молодих людей і жінки, що почали трудову діяльність і швидко втратили роботу, так само як і тимчасові працівники, домашня прислуга, особи, зайняті на сімейних підприємствах, і ряд інших категорій, виявляються позбавленими цих посібників. Наприклад, у ФРН трудовий стаж тривалістю не менше 360 днів, а страховий – не менше 3 років, в Бельгії – трудовий стаж варіюється від 75 до 600 днів (в залежності від віку), в Італії страховий стаж – 2 роки, у Великобританії і Ірландії необхідно сплатити певну суму страхових внесків.

Список використаних джерел

1. Безугла В. О. Соціальне страхування : навч. посіб. / В. О. Безугла, Д. М. Загірняк, Л. П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
2. Загреба І. Л. Напрями реформування системи соціального страхування в Україні / І. Л. Загреба // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. – 2009. – № 16. – С. 284–290.
3. Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі / М. І. Мальований // Інноваційна економіка. – 2011. – № 22. – С. 253–258.
4. Радецька О. О. Особливості реформування системи соціального страхування в Україні / О. О. Радецька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 1. – С. 172–174.

5. Рівчаченко С. Б. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС / С. Б. Рівчаченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1. – С. 191–196.
6. Социальное страхование : учеб. пособие / Н. В. Фещенко, С. В. Нуйкина. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2006. – 147 с.
7. Суханова А. Еволюція розвитку соціального страхування [Електронний ресурс] / А. Суханова. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_5_2011_11_15_16/evoljucija_rozvitku_socialnogo_strakhuvannja/7-1-0-166.

*О. А. Маликина,
И. Н. Давыдченко,*

Черноморский национальный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

Исследованы исторические предпосылки развития социального страхования в ряде стран мира. Проанализированы ключевые институциональные характеристики отдельных национальных систем социального страхования. Выделены концептуальные компоненты формирования цивилизованного института социального страхования, основанные на передовых достижениях. Приведены примеры использования систем социального страхования с достаточно развитой автономией и дифференцированными взносами в странах с развитой экономикой. В конце сделан вывод, что обеспечение функционирования систем социального страхования в значительной степени зависит от национальных особенностей и развитости систем социальной защиты, определены приоритетные направления их развития для Украины.

Ключевые слова: социальное страхование; зарубежный опыт; социальное обеспечение.

*O. A. Malikina,
I. N. Davydchenko,*

Black Sea State University named after Peter Mogily, Mykolayiv, Ukraine

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE FIELD OF SOCIAL INSURANCE

The historical preconditions of the development of social insurance in a number of countries of the world are researched. The key institutional characteristics of individual national social insurance systems are analyzed. The conceptual components of the formation of a civilized social insurance institution based on advanced achievements are highlighted. Examples of using social insurance systems with well-developed autonomy and differentiated contributions in developed economies are given. Finally, it was concluded that ensuring the functioning of social insurance systems depends to a large extent on national peculiarities and development of social protection systems, and identifies the priority directions for their development for Ukraine.

Key words: social security; international experience and social security.

Рецензенти: *Ємельянов В. М.*, д-р. наук з держ. упр., професор;
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Євтушенко О. Н., д-р. політ. наук, професор.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Малікіна О. А., Давидченко І. М., 2017

Дата надходження статті до редколегії 02.07.17